

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 91 1970

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÈ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Tideström, Gunnar Brandell

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Hällbyg. 34 C, 752 28 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1971

Övriga recensioner

Inge Jonsson: *Swedenborgs korrespondenslära*. Stockholm Studies in History of Literature 10. Stockholm (tr. Lund) 1969.

Under det senaste decenniet har onekligen Inge Jonsson stigit fram som vår främste Swedenborg-kännare. I sin doktorsavhandling frilade han alla de trassliga trådar som ledde fram till skapelsesdramat *De cultu et amore Dei*. Med lärdom och analytiskt tålamod gav han en långt mer tillförlitlig teckning av detta märkliga verk än vad som tidigare skett. Nu har han tagit upp ett tema, som bara flyktigt berördes i avhandlingen, nämligen korrespondensläran, och vidare aviseras ett arbete på engelska om Swedenborg. Det är skönt att någon vågat satsa på att bli specialist inom ett sådant område, ty att skriva om Swedenborg innebär förvisso inte någon snäv begränsning; tvärtom konfronteras man gång på gång med vidlyftiga idéhistoriska problem. Att följa en så receptiv 1700-talsmänniska som Swedenborg fordrar ständigt nya utblickar och fördjupningar.

Korrespondensläran var Swedenborgs försök att skapa ordning i universum. Liksom tidigare systembyggare, en Descartes, en Leibniz, ville han ge en helhetsbild av vår värld. Från början sökte han i föregångarnas fotspår lösa dualismens gåta, förbindelsen mellan kropp och själ, och härifrån kom han in på studiet av hjärnans funktioner. Vad han emellertid ytterst eftersträfvade var en storslagen syntes av naturens ordning, vilken första gången skisserades i *Oeconomia regni animalis I* (1740), och den gällde läran om serier och grader. Redan i *Principia* (1734) såg Swedenborg universums tillblivelse som en successiv utveckling ur den matematiska punkten mot allt vidare rymder. Nu fördes denna tanke vidare. Allting utom naturens första substans uppfattades som serier, var och en innehållande olika grader. Vetenskaper såsom aritmetik och filosofi ansågs vara uppbyggda av serier, och människan själv tänkte och handlade i serier. Härifrån drevs Swedenborg mot ambitionen att ge sin syn ett exakt uttryck med matematikens hjälp. Inspirerad av bl. a. Leibniz' idé om ett universalspråk, ville han skapa en mathesis universalis. När denna övermänskliga intention inte kunde genomföras, beslöt han att med ord och i form av korrespondenser utföra sin lära,

men förf. betonar att den således föddes »aus dem Geist der Mathematik». Korrespondensläran, som ytterst vilar på platonska idéer, innebär att det ansågs föreliggande bestämda paralleller mellan gudomliga, andliga och naturliga ting och mellan deras språkliga beteckningar. I ett oavslutat arbete från 1740-talets början, *Clavis hieroglyphica*, utförde Swedenborg dessa tankar. Det fanns ingenting i naturen, som inte korresponderade med en andlig motsvarighet, och i egyptiernas hieroglyfer fann han båda dessa sidor samtidigt uttryckta. När han sedan blev andeskådare och profet, försökte han se in i den himmelska världen genom sina korrespondenser; de blev de nycklar som anförtrotts honom av högre makter. I Swedenborgs teosofiska arbeten, *Arcana coelestia*, *Diarium spirituale* och andra, har förf. energiskt trängt in och utrett korrespondensmönstret.

Inge Jonssons ambition har varit densamma som i doktorsavhandlingen: att gentemot Lamm och andra föregångare visa att Swedenborg inte bara skall inpassas i en allmän platonsk och mystisk tradition, utan att han var mer influerad av samtidens naturvetenskapliga och filosofiska tradition. Här klargörs grundligt det cartesianska grundmönstret, här införs Leibniz i sin fulla betydelse och inte minst får Christian Wolff den plats i Swedenborgs tänkande han rätteligen bör ha. Redan 1733 hade Swedenborg kommit i kontakt med Wolffs skrifter, och han skulle hämta mycken inspiration ur dem, i sin ontologiska åskådning och i sin utformning av korrespondensläran. Men det är inte bara tidens intrikata filosofiska meningar förf. fått sätta sig in i. Han har också tvingats att grundligt penetrera den då moderna naturvetenskapliga forskningen, inte minst de medicinska uppfattningarna i frågor som rörde hjärnan, blodet, fortplantningen och fibrerna; medicinska storheter som Boerhaave och mikroskopisterna Malpighi och Leeuwenhoek insätts på sin rätta plats. Allt detta betyder att förf. ofta gått utanför den för en litteraturhistoriker traditionella räjongen. Han har gjort det med noggrannhet och sakkunskap.

Ämnet har följaktligen inte varit lätt att fånga in. Inge Jonssons bok har därför inte heller blivit lättläst. Det är ibland svårt att få någon riktig överblick, helheten kan gå förlorad i mängden av specialutredningar, och fram-

ställningen har naturligt nog inte kunnat bli lika överskådlig som i doktorsavhandlingen. Men detta är anmärkningar i marginalen och kan inte helt läggas författaren till last, då materialet varit sällsynt krävande. Många utvecklingar är man enbart tacksam för, t. ex. det högst intressanta avsnittet om språkfilosofin. Man vill gärna hoppas att detta storslagna och stimulerande arbete skall inspirera fler ämneskolleger till utflykter på områden, som litteraturhistoriker vanligen inte beträder.

Tore Frängsmyr

Philip R. Stewart: *Imitation and Illusion in the French Memoir-Novel 1700-1750*. Yale University Press 1969.

Stewarts arbete kan ses som en avläggare av två tidigare och mer betydande arbeten om romanen. Den första av dessa är Wayne Booths »Rhetoric of Fiction», den andra är George Mays »Le dilemme du roman au XVIIIe siècle».

Booth utgår i sin bekanta studie från det mycket spridda och livskraftiga kravet, att romanen bör vara i någon mening »objektiv» med berättaren dold i verket. Detta krav tycks vara implicit för Staffan Björcks undersökning om romanens formvärld, som ibland tycks yppa en möjligen omedveten preferens för den objektiva romanen av typ Flaubert eller Henry James. Booth har övertygande visat att objektiviteten bara är romanens subjektivitet i ny kapprock, en litterär konvention bland många andra.

May har studerat 1700-talsromanens dilemma, som något förenklat kan formuleras sålunda. Som poetikens paria, ställd utanför och nedom de accepterade genrerans hierarkier, var romanen vidöppen för både estetisk och moralisk kritik. Romanens fiktionskaraktär upphörde inte att såra klassicismens krav på sanning. Typiskt nog var romanen mer infamt påpassad än tragedi och epos, och dessutom gick den preciosa romanen till sådana ytterligheter av världsfrånvärd fantasiberusning, att Boileau och andra klassicistiska kritiker hade en lätt uppgift.

Som en reaktion på den klassicistiska kritiken inträdde en febril blomstring av memoarromanen under tiden 1700-1750. Enligt den vedertagna konventionen har utgivaren, dvs. författaren, anförtrotts eller funnit ett manuskript, utgörande minnesanteckningar, en sann jagberättelse ur livet, ofta med handlingen förlagd på betryggande historiskt avstånd. Stewarts studie består av en ingående undersökning av de olika verifikationsstekniska grepp författarna använde för att ge memoarromanen en prägel av sannfärdighet och autenticitet. Vad han pre-

sterat är alltså en historiskt anlagd parallell till Booths stora undersökning. Stewart sätter punkt vid 1700-talets mitt, då enligt hans bedömning memoarromanen kvalitativt och kvantitativt får lämna plats för en annan genre, nämligen brevromanen.

Stewarts förteckning av studerade romaner är imponerande nog, men i analysen har han koncentrerat sig på kända namn som Le Sage, Prévost och Marivaux. Dessa författare vill han se som både konstnärligt och romantekniskt de mest avancerade. På samma höga nivå placerar han ett mindre välbekant namn, Robert Challes, författare till »Les Illustres François, histoires véritables», som först utkom 1713 och upplevde många nya upplagor under seklet.

Den speciella romangenen Stewart undersöker saknar som bekant inte avläggare i Sverige. Man kan peka på Anders Säfströms »En banqueroute-spelares berättelse om en sin goda väns besynnerliga öde och lefverne», 1753 ff., Gustaf Råhlams »En swensk adelsmans äfventyr i utrikes orter», 1759 ff., samt Erik Erland Ullmans olika arbeten under 1780-talet. En undersökning av dessa verk efter Stewarts linjer kunde möjligen vara värd besväret. Är de svenska författarna enbart imitativa och derivativa, eller företer de möjligen några ansatser att självständigt bemästra ett av 1700-talsromanens stora problem: att dölja den skandalösa romanfiktionen i ett skalkeskul av trovärdighet och sanningskärlek? Problemet torde knappast höra till de mest angelägna i svensk litteraturforskning, men kan åtminstone formuleras.

Sven Delblanc

Victor Erlich: *Gogol*. Yale University Press. New Haven & London 1969.

Leonard J. Kent: *The Subconscious in Gogol' and Dostoevskij and its Antecedents*. Mouton. The Hague 1969.

»Vi kommer alla ur Gogols Kappa» är ett yttrande som ofta — om också felaktigt — brukar tillskrivas Dostoevskij (det härstammar från Vogüés Le Roman russe från 1886, där sagesmannen helt enkelt sägs vara en ryss, »très mêlé à l'histoire littéraire des quarante dernières années»). Det används när man vill betona Gogol som föregångare till de stora realisterna. De fortsatte där han började: en realistisk miljöbeskrivning, samhällsatir, medkänsla med de fattiga och olyckliga. Karaktäristiken gäller i stort sett fortfarande i Sovjet. Men inte utanför: där uppfattar de flesta forskare Gogol som vare sig realist eller samhällskritiker. De har i stället tagit fram och un-